

Ігор Бігун

Науковий співробітник Центру досліджень визвольного руху

У статті йдеться про співпрацю українського письменника Івана Багряного з підпіллям ОУН(м) і ОУН(б), а також закордонним представництвом (ЗП) УГВР під час Другої світової війни. З'ясовано шляхи, якими Багрянний приєднався до українського визвольного руху, галузі співробітництва письменника з ОУН, простежено маршрут еміграції членів ЗП УГВР і проаналізовано причини розриву Багряного з націоналістичним табором.

Ключові слова: Іван Багрянний, Йосип Позичанюк, Аркадій Любченко, Ярослав Струтинський, ОУН(б), ОУН(м), ЗП УГВР, ВУНР.

Igor Bigun

Ivan Bahrianyi and OUN during World War II

The article tells about the Ukrainian writer Ivan Bahrianyi's collaboration with OUN(M) and OUN(B) underground and UGVR Foreign Representative Mission (ZP) in the course of World War II. The ways through which Bahrianyi joined the Ukrainian liberation movement and his fields of cooperation with OUN were found out, the emigration routes of ZP UGVR members were traced back and reasons of Bahrianyi's rupture with the nationalistic camp were analysed.

Key words: Ivan Bahrianyi, Yosyp Pozychaniuk, Arkadiy Liubchenko, Yaroslav Strutynskyi, OUN(B), OUN(M), ZP UGVR, VUNR.

ІВАН БАГРЯНИЙ І ОУН ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Іван Багрянний, кінець 1945 р.

Видатний український письменник Іван Багрянний уже в 30х рр. сформувався як противник радянської влади і заробив тавро «буржуазного націоналіста». Відбувши три роки заслання на Далекому Сході і провівши два роки під тортуррами у в'язниці НКВД, у 1941 р. він за переконаннями був готовий приєднатися до політичних сил, які виборювали б незалежну Україну. Тому природно, що під час Другої світової війни Багрянний співробітничав з Організацією Українських Націоналістів (як мельниківців, так і бандерівців) і Українською Повстанською Армією.

Про співпрацю І. Багрянного з ОУН відомо надзвичайно мало. Зазвичай біографи письменника, наприклад, Максим Балаклицький, Наталія Комар, Олексій Коновал, подають короткі згадки про сам факт співробітництва¹. Децjo докладніше проблему розглядали Анатолій Русначенко, Євген Штендера і Олександр Шугай². Досить докладно участь І. Багрянного в українському визвольному русі в 1943—1945 рр. висвітлила Олена Подобед³. Однак автор оминула увагою контакти письменника з ОУН в 1941—

¹ Див., напр.: Балаклицький М. Іван Багрянний як літературна постать // Багрянний І. Вибрані твори. — К.: Смолоскип, 2006. — С. 10; Комар Н. «...По лінії найбільшого опору» // Багрянний І. Людина біжить над прірвою. — К.: Школа, 2009 — С. 4; Коновал О. Децjo про І. Багрянного, його творчість і листування // Багрянний І. Листування. — Т. 1. — К.: Смолоскип, 2002. — С. 5 тощо.

1942 рр. та й період підпільного життя Багряного в Галичині в 1943—1944 рр. (до виїзду з України) відобразила досить поверхово.

У своєму дослідженні ми спиратимемося на спогади і документи самого І. Багряного⁴, свідчення його колег із ОУН(м), ОУН(б) і УПА: Зенона Городиського, Омеляна Антоновича, Романа Петренка (Євгена Татури), Льва Шанковського, Миколи Лебеда, Андрія Дольницького, Ярослава Струтинського, Євгена Стахова, Ярослава Гайваса, Василя Гришка, Дарії Ребет, Миколи Дейчаківського, Миколи Самійленка, Мирослава Прокопа⁵, а також знайомих

² Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії. — К.: Пульсари, 2002. — С. 49; Штендера Є. Іван Багряний // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. — Торонто; Львів, 2001. — С. 291—298; Шугай О. «Я прийду остання...» // Шугай О. Іван Багряний: нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти. Кн. 1. — К.: Смолоскип, 2013. — С. 139—158.

³ Подобед О. Іван Багряний: громадсько-політична та культуротворча діяльність: [монографія]. — К.: Ніка-Центр, 2014 — 248 с.

⁴ Багряний І. Автобіографія / Передм. С.А. Шальченка, Р.Я. Пирого // Слово і Час. — 1994. — № 2. — С. 5—8; Його ж. Вибрані твори в 2х томах. — Т. 2. — К.: Юніверс, 2006 — 703 с.; Його ж. Листування 1946—1963. — Т. 2. — К.: Смолоскип, 2002 — 556 с.; Його ж. Народження книги // Багряний І. Вибрані твори. — К.: Смолоскип, 2006. — С. 478—500; Череватенко Л. Іван Багряний. Биографические данные // Зеркало недели. — 1996. — № 31. — 2 августа. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/CULTURE/ivan_bagryanuu.html.

⁵ Городиський З. Мої ранні зустрічі із сл. п. Іваном Багряним // Самостійна Україна. — 1988. — Ч. 2. (427). — квітень — червень. — С. 58—69; Його ж. Українська Національна Рада. — К.: КМ Асадетіа, 1993 — 143 с.; Антонович О. Спогади. — Ч. 1. — К.; Вашингтон, 1999 — 392 с.; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 27. Петренко Роман («Юрко», «Омелько»). За Україну, за її волю (спогади). — Торонто; Львів, 1997. — 269 с.; Шанковський Л. Ініціативний комітет для створення Української Головної Визвольної Ради. Постанова і дія в 1943—1944 рр. Спогад і коментар // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. — Торонто; Львів, 2001. — С. 28—69; Лебедь М. Зовнішньополітична діяльність Генерального Секретаріату Закордонних Справ УГВР // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. — Торонто; Львів, 2001. — С. 116—130; Дольницький А. Зустрічі з полковником О. Данilenком («Данком») // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. — Торонто; Львів, 2001. — С. 183—190; Струтинський Я. Сотник Андрій Кисіль-Дольницький («Голубенко») // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації,

письменника, які спілкувалися з ним під час війни: Олександра Діденка, Дмитра Нитченка, Григорія Костюка, Аркадія Любченка та ін.⁶

Перші контакти з ОУН(м)

Після звільнення із в'язниці 1 квітня 1940 р. і до початку війни Іван Багряний жив і працював у рідному місті Охтирці Сумської області⁷. «Війна і прихід німців застали мене тяжко хворим у місцевій лікарні», — писав згодом Багряний про початок нового етапу в його житті⁸. Німецькі війська окупували Охтирку 14 жовтня 1941 р.⁹. Тоді ж, у жовтні, на Слобожанщину почали прибувати перші похідні групи ОУН.

матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. — Торонто; Львів, 2001. — С. 192—198; Стахів Є. Кризь тюрми, підпілля і кордони. Повість мого життя. — К.: Рада, 1995. — 317 с.; Гайвас Я. Коли кінчалася епоха. — Чикаго: На чужині, 1964. — 143 с.; Гришко В. «Під Бандерою» і з Багряним. Мемуарний нарис з історії ідейно-політичного життя української повоєнної еміграції 1945—49 рр. // Гришко В. Карби часу: Історія, література, політика, публіцистика. — Т. 1. (1946—1952). — К.: Смолоскип, 1999. — С. 227—447; Ребет Д. Про народження і не змарноване буття УГВР // Сучасність. — 1965. — Ч. 1. — С. 71—79; Дейчаківський М. На визвольних стежках Європи. — К., 1997 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/muk/r01.html>, <http://exlibris.org.ua/muk/r02.html>; Спогади Самійленка Миколи Омеляновича, учасника підпілля ОУН(б) в Дніпропетровській і Кіровоградській обл. // Архів Центру досліджень визвольного руху (ЦДВР); Шугай О. «Я прийду остання...» // Шугай О. Іван Багряний: нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти. Кн. 1. — К.: Смолоскип, 2013. — С. 139—158.

⁶ Шугай О. Іван Багряний, або Через терни Гетсманського саду: роман-дослідження. — К.: Рада, 1996. — 480 с.; Нитченко Д. Від Зінькова до Мельборна: із хроніки мого життя. — Мельборн: Байда, 1990. — 407 с.; Його ж Листи письменників. — Мельборн: Ластівка, 1992. — 191 с.; Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади у двох книгах. — К.: Смолоскип, 2008. — Кн. 1 — 720 с.; Кн. 2. — 512 с.; Щоденник Аркадія Любченка. — Львів; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1999. — 383 с.

⁷ Миронець Н. Слідчі справи Івана Багряного: За матеріалами архівів ДПУ—НКВС // Слово і час. — 1995. — № 5—6. — С. 60; Попільних М. Охтирський етап життя та літературної творчості Івана Багряного періоду другої світової війни [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3207/106/>.

⁸ Череватенко Л. Іван Багряний. Биографические данные // Зеркало недели. — 1996. — № 31. — 2 августа [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/CULTURE/ivan_bagryanu.html.

⁹ Кудленок О. Охтирка в роки Великої Вітчизняної [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/4500/106/>.

Відомо, що організація мережі ОУН(м) у Харкові розпочалася з приходом туди 24 жовтня 1941 р. мельниківця Петра Онуфрика 'Богдана Івановича Коника', посланця Проводу мельниківської ОУН у Києві¹⁰. Він став формувати українську поліцію. У той самий час дісталися міста й емісари бандерівської ОУН. Проте їхні позиції виявилися значно слабшими порівняно з мельниківцями. Середню похідну групу (провідник — Микола Лемик) німці сильно послабили репресіями на Полтавщині, тож до Харкова змогли дійти лише окремі члени ОУН(б). Вони за-снували свою підпільну мережу, але про їхню діяльність наразі обмаль інформації¹¹.

Один із членів ОУН(м) згадував про те, що в той час в Охтирці працювали: Іван Багряний — у відділі постачання, Іван Яценко — начальником міліції, Ірина Пізо (галичанка, згодом закатована німецькими каральними органами) — друкаркою в комендатурі. Відомо, що цей осередок займався збором і доставкою харчів у голодний Харків¹². Товариш і соратник Багряного в еміграції Василь Гришко, передаючи розповідь Багряного, згадував: «Як відомо, вів далі Багряний, я так само як і ви, був під час війни в контакті з нашими західними націоналістами, спочатку — з “мельниківцями”, а потім, до кінця війни, з “бандерівцями»¹³. Отже, свої зв'язки з націоналістами Іван Багряний налагодив спершу з ОУН(м), ймовірно, після 24 жовтня 1941 р.

У Харкові почала виходити газета «Нова Україна», головним редактором якої був член ОУН(м) Петро Сагайдачний. Перший номер газети зі вступним словом письменника Аркадія Любченка вийшов 10 грудня 1941 р. За висловом охтирського краєзнавця Михайла Попільнюха, «Багряний неймовірно зрадів і повіз та передав свої дописи редакторові, які в основному підписував

¹⁰ ОУН-УПА на Сумщині / автор-упорядник Іванущенко Г. М. — Т. 2. — К.: Українська видавнича спілка, 2009. — С. 36.

¹¹ Труш В. Діяльність ОУН (б) на Харківщині // Діяльність підпілля ОУН на Сході України. Збірник статей / упоряд. П. Хобот. — Дніпропетровськ: Східноукраїнський дослідницький центр «Спадщина», 2010. — С. 107.

¹² ОУН-УПА на Сумщині... — С. 38.

¹³ Гришко В. «Під Бандерою» і з Багряним. Мемуарний нарис з історії ідейно-політичного життя української повоєнної еміграції 1945—49 рр. // Гришко В. Карби часу: Історія, література, політика, публіцистика. — Т. 1. (1946—1952). — К.: Смолоскип, 1999. — С. 359—360.

псевдонімом *Сорок Сорок та кількома іншими*¹⁴. Із січня 1942 р. почала виходити газета районної управи «Голос Охтирщини», редактором якої став, за даними сучасних дослідників, уже згаданий Іван Яценко, а відповідальним секретарем — Борис Губарев¹⁵. Правда, сам Багрянний у листі до свого соратника Михайла Воскобійника (5 липня 1958 р.) писав, що першим редактором цієї газети був саме він, Губарев — після нього, а Яценко — вже згодом¹⁶. Як би там не було, більшу частину періоду своєї праці у виданні Іван Багрянний долучався як позаштатний ілюстратор, а згодом і як дописувач. До його обов'язків входило виготовлення кліше, заставок газети та ілюстрування. За спогадами працівника редакції Олександра Діденка, газета спочатку виходила з орієнтацією на націоналістичні настрої, подібно до преси в Західній Україні¹⁷.

У цей час почали набирати оберті репресії німецьких окупантів проти українських націоналістів. Якщо масові арешти бандерівців по всій Україні тривали від вересня 1941 р., то на початку 1942 р. втрат зазнала ОУН(м). Протягом листопада-грудня 1941 р. її діяльність у Харкові мала фактично легальний характер. Від кінця січня 1942 р. німці розв'язали боротьбу проти харківських націоналістів. Було ліквідовано легальний штаб мельниківців — відділ пропаганди Харківської міської управи, змінилося й обличчя газети «Нова Україна», яка перейшла повністю під німецький контроль і стала рупором німецької адміністрації. П. Онуфрика було відсторонено від керівництва українською поліцією Харкова. За таких умов Онуфрик та інші мельниківські емісари залишили місто на початку березня 1942 р.¹⁸

¹⁴ Попільнюх М. *Охтирський етап життя та літературної творчості Івана Багрянного періоду Другої світової війни* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3207/106/>.

¹⁵ Там само; Галкін О. «Голос Охтирщини» та його творці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3763/106/>; Колодяжний М. *Окупаційна газета в Охтирці* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3681/106/>.

¹⁶ Багрянний І. *Листування 1946—1963*. — Т. 2. — К.: Смолоскип, 2002. — С. 344.

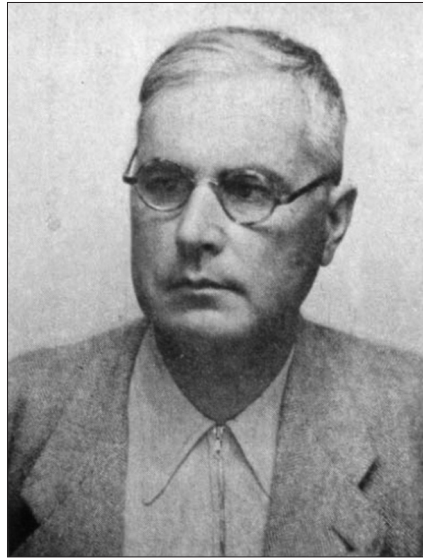
¹⁷ Шугай О. *Іван Багрянний, або Через терни Гетсиманського саду: роман-дослідження*. — К.: Рада, 1996. — С. 439—440; Галкін О. «Голос Охтирщини» та його творці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3763/106/>.

¹⁸ Скоробогатов А. *ОУН у Харкові за часів окупації // Український історичний журнал* — 1999. — Вип. 6(№ 428). — С. 87.

Діяч харківського осередку ОУН(м) і мовний редактор «Нової України» доцент Юрій Бойко-Блохін¹⁹, який не виїхав із Харкова, побував на урочистостях із приводу Шевченківських днів в Охтирці. У місцевому театрі він прочитав лекцію, в якій акцентував увагу на націоналістичних настроях у поезії Т. Шевченка («Гайдамаки», «Розрита могила», «Ще як були ми козаками», «Великий льох» тощо)²⁰.

Харківські мельниківці, що залишилися в місті, перейшли на підпільний стан. Керівництво органами цивільної влади в м. Харкові здобула група «традиційної української громадськості» згуртована навколо Володимира Доленка, з якою ОУН(м) була в тісній співпраці²¹. Зазначимо, що слобожанці мало розумілися на відмінностях між мельниківцями й бандерівцями, оскільки майже нічого знали про історію та поточний стан їхніх організацій. Тому непоодинокими були випадки взаємодопомоги між харків'янами-мельниківцями і бандерівцями²².

Про діяльність ОУН (без уточнення, якої саме) на Охтирщині окупантам дещо вже було відомо. Агент німецької поліції 14 липня 1942 р. доносив: «Особливо відзначається робота і організація ОУН по Охтирському районі під проводом редактора газети Охтирської. Даний редактор перебував довгий час на Західній Україні і спеціально надісланий ОУН в даний район»²³. Однак,

Юрій Бойко (Блохін)

¹⁹ Рибальченко Р. Бойко Юрій Гаврилович // Наукові записки з української історії: Зб. наук. статей. — Переяслав-Хмельницький, 2012. — Вип. 30. — С. 130—131.

²⁰ Шугай О. Іван Багряний... — С. 440.

²¹ Скоробогатов А. ОУН у Харкові за часів окупації... — С. 88.

²² Там само. — С. 85.

²³ Архів Управління СБ України в Сумській обл. — Спр. П-10468 — Арк. 225 (одержано від історика Г. Івануценка, Суми).

якщо в цьому донесенні йдеться про «Голос Охтирщини», то донощик помилився. Бо ж як редактор І. Яценко, так і його заступник Б. Губарев були місцевими, а про їхню належність до ОУН наразі достовірно нічого не відомо.

Як запам'яталося О. Діденку, коли вістки про німецькі репресії проти націоналістів дісталися Охтирки, місцевий актив, зокрема редактор Яценко і художник Багрянний, став поводитися стримано, а немісцеві оунівці, в тому числі Ю. Бойко-Блохін, більше не з'являлися в Охтирці²⁴. Німці наказали змінити заголовок газети «Голос Охтирщини». Для цього було виготовлене нове кліше без тризуба, а назва видання писалася німецькими літерами «Goloss Achtirschschnu» і через тире «Stimme von Achturka». Після того І. Багрянний залишив посаду ілюстратора в газеті²⁵ і перейшов на працю до театру²⁶.

За даними сучасних дослідників, це сталося в грудні 1942 р. Але впадає в око занадто великий проміжок між весняним розгоном осередків ОУН(м) у Харкові й груднем 1942 р. — навряд чи новини про ті події так довго йшли до містечка, яке лежить неподалік Харкова. Тож, певно, переформатування газети окупантами відбулося внаслідок більш недавніх подій. Так, невідомий член ОУН(б) в «Огляді відносини на ОСУЗ і ПдСУЗ під весну 1943» зафіксував масові арешти націоналістів у Харкові протягом жовтня—листопада 1942 р.²⁷ Це підтверджується документами німецьких каральних органів. У донесенні СД (служби безпеки) із окупованих територій № 29 від 13 листопада 1942 р. йшлося про перестрілку і арешт німецькими органами 11 членів ОУН(б) та захоплення підпільної друкарні в Харкові 17 жовтня 1942 р.²⁸ Тому, імовірніше, що саме про ці репресії нацистів проти націоналістів

²⁴ Шугай О. Іван Багрянний... — С. 440.

²⁵ Правда, надалі час від часу надсилав до газети свої дописи.

²⁶ Галкін О. «Голос Охтирщини» та його творці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3763/106/>; Колодяжний М. Окупаційна газета в Охтирці. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3681/106/>.

²⁷ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 18. Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України. — Київ; Торонто, 2011. — С. 394.

²⁸ Україна в Другій світовій війні в документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1941—1942) / упоряд. В. Косик — Т. 2: 1941—1942. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. — С. 349.

говорив О. Діденко, і результатом цього осіннього натиску окупантів на харківських бандерівців стали зміни в «Голосі Охтирщині». О. Діденко також згадував, що Багряний дуже шкодував, що націоналістичний рух був швидко придушений, не встигнувши як слід розгорнутися. «У бесідах він розкривався як прихильник ідеї самостійності і незалежності України»²⁹.

Прихильник ОУН(б) на Сході

На 1942 р. припадає «знайомство» І. Багряного з бандерівцями³⁰. За даними краєзнавців, Багряний весь час жив в Охтирці, зрідка приїжджаючи до Харкова на короткий час³¹. Пропагандист і співробітник преси крайового проводу Південно-Східних українських земель (ПівдСУЗ) Микола Самійленко 'Лисий' був один із тих членів ОУН(б), хто першті сконтакувався з Багряним. У липні—серпні 1942 р. четверо націоналістів проводили похід за маршрутом Нижньодніпровськ (лівобережна частина м. Дніпропетровська) — Харків — Охтирка — Полтава, агітуючи населення за ОУН, закладаючи нові осередки тощо. «В Охтирці, біля колишньої управи, ми провели зустріч з молоддю міста, що нагадувала мітинг. Нашу агітацію сприймали по-різному — кричали, навіть, “Чудаки!” Наприкінці я заспівав пісню “Ішов по лісу гайовий” і навчив ній місцевих хлопців. Перед тим ми домовились із місцевими членами ОУН, що вони участі в нашій акції не братимуть, щоб не “засвітити” себе. Ночували ми в колишніх військових казармах. Вони були порожніми, двері відчинені, тому й ми вирішили зупинитися там. Через якусь годину хтось постукав до нас у віконце. Відчинили. Зайшов високий, худорлявий чоловік у гумових чоботях і похідному одязі. Розговорилися. Той назвався: “Іван Багряний”»³². Наприкінці розмови, як запам’ятав Самійленко, Багряний повідомив, «що збирається вирушати на Рівненщину, де

²⁹ Шугай О. Іван Багряний... — С. 440.

³⁰ Штендера Є. Іван Багряний // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. — Торонто; Львів, 2001. — С. 296.

³¹ Галкін О. Правдиві факти про Івана Багряного [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/1566/44/>.

³² Спогади Самійленка Миколи Омеляновича // Архів ЦДІВР. — С. 3—4.

створюється українська армія і що там його місце»³³. Забігаючи наперед, скажемо, що на Західну Україну Багрянний врешті-решт дістався, але тільки в жовтні 1943 р. і на Львівщину.

Може видатися дивним, що націоналістичну роботу в Охтирці здійснювали члени Організації, які прийшли з ПівдСУЗ, а не з Північно-Східних українських земель (ПСУЗ) з центром у Києві, до яких за організаційним поділом ОУН(б) належали Сумщина й Харківщина. Тим більше, що від січня до жовтня 1942 р. активно діяв Сумський обласний провід ОУН(б)³⁴. Утім, наявні публікації нічого не повідомляють про осередки, засновані цим проводом в Охтирці, хоча в інших районних центрах області (Конотоп, Лебедин, Краснопілля, Хотінь) достеменно відомо про існування районних проводів ОУН³⁵. У кінці 1941 — на початку 1942 р. німецькі окупанти вислали з Харкова близько 200 націоналістів-галичан. З липня 1942 р. залишки бандерівців діяли в місті нелегально. Через послаблення організаційної мережі в цій місцевості її вирішив підтримати кадрами крайовий провід ПівдСУЗ з центром у м. Дніпропетровську (провідник — Василь Кук)³⁶. Очевидно, саме тому перший відомий контакт І. Багряного з революційною ОУН стався саме з представниками сусіднього крайового проводу. Проте подробиці участі письменника в охтирському підпіллі ОУН(б) залишаються нез'ясованими.

У 1942 р. окупанти почали вивозити українців на примусові роботи до Німеччини. Іван Багрянний і ще дехто зі штатних працівників редакції «Голосу Охтирщини» спільно з працівниками біржі праці намагалися в межах своїх сил перешкодити цьому. Вони підробляли бланки в картотеці для відправки молоді на німецьку каторгу. Картки були різного кольору і позначені літерами латинського алфавіту: А, В, С, D, Е, F. Перші три свідчили, що остарбайтери здорові і підлягають вивезенню. А, наприклад, літера Е (жовтого кольору) — що та чи інша людина дуже хвора, а отже,

³³ Спогади Самійленка Миколи Омеляновича // АЦДВР. — С. 4.

³⁴ Іванущенко Г. Семен Сапун — керівник підпілля ОУН на Сумщині // Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Центр досліджень визвольного руху. — Львів, 2011. — Зб 15. — С. 215—228.

³⁵ Там само. — С. 224—225.

³⁶ Труш В. Діяльність ОУН(б) на Харківщині... — С. 107, 111—112.

не здатна працювати. Тож Багряному доводилося більше виготовляти кліше карток з літерами Е та Ф, таємно друкувати їх, а вже біржовики вписували в них імена здорових підлітків, вилучивши перед тим картки з літерами А, В, С. Так було врятовано сотні мешканців Охтирки й довколишніх сіл³⁷. Декотрі ще й зараз мешкають в Охтирці й поза нею і можуть засвідчити той ризикований вчинок³⁸. Невідомо, чи Багряний робив це на завдання ОУН(б), чи за покликом власного сумління, бо про деталі співробітництва з бандерівцями у рідному місті письменника поки що немає жодних даних. Проте відкидати таку версію поспішати не слід.

Під час третьої битви за Харків (19 лютого — 14 березня 1943 р.) Охтирку на короткий час захопила Червона армія. Антоніна Зосимова, перша дружина письменника, згадувала, що Багряного тоді призвали до війська. Але ешелон з новобранцями під Конотопом потрапив під німецьке бомбардування, і всі, хто вцілів, повернулися додому. Після повернення Багряного арештував чи то НКВД, чи то СМЕРШ. Його кудись возили, допитували, імітували розстріл, поки, врешті-решт, не витримавши моральних тортур, він не втік. Точно такі ж знущання пережив Максим Колот — головний герой роману Багряного «Людина біжить над

Перша дружина Івана Багряного Антоніна Зосимова з сином Борисом (фото з книги О. Шугая «Івана Багряний, або Через терни Гетсиманського саду», Київ, 1996)

³⁷ Попільнюх М. *Охтирський етап життя та літературної творчості Івана Багряного періоду Другої світової війни* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3207/106/>; Галкін О. «Голос Охтирщини» та його творці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3763/106/>.

³⁸ Галкін О. «Голос Охтирщини» та його творці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3763/106/>.

прірвою», що свідчить про реальне підґрунтя твору, адже більшість прози письменника автобіографічна. Багрянний переховувався доти, поки внаслідок німецького контрнаступу радянські війська не полишили Охтирку і Слобожанщину³⁹. Землячка Багряного Софія Бондар (1905 р. н., свідчення записані 1990 р.) підтвердила цей епізод з життя письменника: «*Німці хотіли розстріляти, а наскочили свої — схопили, заперли в комору, то він якось видерся і мусив утекти. У річці пересидів, застудився. Я сама давала йому розтирання від простуди*»⁴⁰.

В Охтирці Багрянний перебував до початку нового наступу радянських військ. О. Діденко стверджував, що Багрянний залишив Охтирку в липні 1943 р.⁴¹. У нарисі М. Попільнюха йдеться про те, що Багрянний поїхав у серпні⁴². З його праці довідуємось про статтю Багряного в № 56 «Голосі Охтирщини», датованому 9 липня 1943 р. Відомо й про дату виходу останнього номера часопису — 8 серпня. Того ж дня частини 27ї армії генерал-лейтенанта Трофименка наблизилися до Охтирки і 11 серпня атакували її. Бої за місто точилися до 25 серпня⁴³. Можемо сказати напевно, що Багрянний подався на Захід до того, як почались бойові дії за місто. Отож, І. Багрянний покинув малу батьківщину в другій половині липня — на початку серпня 1943 р.

Письменник мусив залишити свою родину: дружину Антоніну, дітей Бориса й Наталку. Можна сказати напевно, що попри нестерпний біль розлуки, вони розуміли, що після всього, що пере-

³⁹ Шугай О. *Іван Багрянний, або Через терни Гетсиманського саду: роман-дослідження*. — К.: Рада, 1996. — С. 58.

⁴⁰ Там само. — С. 49.

⁴¹ Там само. — С. 443.

⁴² Попільнюх М. *Охтирський етап життя та літературної творчості Івана Багряного періоду другої світової війни* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/3207/106/>; У статті О. Зотикова читаємо, що «Багрянний подався до Києва і далі на Захід, коли Охтирку вже 2-й місяць займали радянські війська». А абзацом вище написано, що «Малий Борис пробув при батьковій проміжок від його звільнення до березня 1943». Очевидно, автор публікації сплутав тимчасове визволення Охтирки радянськими військами в лютому—березні 1943 р. з остаточним — у серпні того ж року. Після відступу Червоної армії в березні Багрянний перебував у Охтирці до серпня 1943 р. (Зотиков О. *Сад Гетсиманський для Тигролова // Україна молода — 2006. — № 180* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/766/316/27863/>).

⁴³ Калужная Н. *Освобождение Ахтырки. Август 1943й.* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.okhtyrka.net/content/view/2849/106/>.

жив їхній чоловік і батько, — був репресований до війни, перебував на окупованій території, співробітничав з націоналістами, утік з-під арешту, — нормального життя після повернення радянської влади йому не було б. Відомо, що за чоловіка-«зрадника батьківщини» дружина Антоніна Дмитрівна Зосимова піддавалася гонінням з боку радянської влади, а їхньому сину Борису було закрито шлях до вищої освіти⁴⁴. Але на початку 1990-х рр. у розмовах із біографом Багряного Олександром Шугаєм усі вони включно із сестрою письменника Єлизаветою тепло й охоче згадували про свого чоловіка, батька й брата⁴⁵. Тобто образи на Багряного його рідня не тримала.

Зазначимо, що 23 липня 1991 р. на запит виконкому Охтирської міськради народних депутатів Управління КГБ УРСР по Сумській обл. відповіло, що не має в своєму розпорядженні відомостей про співробітництво Івана Багряного з німецькими окупантами⁴⁶. Отже, сама радянська влада згодом визнала-таки, що всі її раніші звинувачення проти письменника під час Другої світової війни були безпідставними.

Письменник Д. Нитченко зберіг спогади Лідії Гаєвської, яка зустрічалась із Багряним у Києві в 1943 р. З Охтирки до Києва Багряний прямував пішки через м. Зіньків Полтавської області, іноді спиняючи попутні машини. У столиці України письменник з'явився в серпні 1943 р.⁴⁷ Там Іван Багряний відвідав свого друга письменника Григорія Костюка: *«Ми роздяглись. Беручи від нього його товстелезне і важке пальто, питаю:*

— *Куди ти так капітально вирядився?*

— *Куди? — у волинські ліси. Далі нам іти нікуди. [...]*

*Я тоді ще не знав, що він уже якоюсь мірою був пов'язаний з оунівським антинімецьким підпіллям»*⁴⁸.

За спогадами Л. Гаєвської, вона зустріла Багряного на київському вокзалі під час посадки на потяг, який вирушав на Захід.⁴⁹

⁴⁴ Шугай О. Іван Багряний... — С. 20, 21—22.

⁴⁵ Там само. — С. 19—22, 24—26.

⁴⁶ Миронець Н. Слідчі справи Івана Багряного... — С. 60.

⁴⁷ Шугай О. Іван Багряний... — С. 445.

⁴⁸ Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади у двох книгах. Книга перша. — К.: Смолоскип, 2008. — С. 248—249.

⁴⁹ Шугай О. Іван Багряний... — С. 447.

Але не на Волинь, а до Львова. У Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України) зберігається посвідчення члена Спільки письменників у Львові Ч. 63, видане Івану Багрянюму 20 серпня 1943 р.⁵⁰ Отже, на цей момент письменник уже точно був у столиці Галичини.

У бандерівському підпіллі в Галичині

Аркадій Любченко. Львів, 1943 р.

По прибутті до Львова, в першій декаді жовтня 1943 р. в Літературно-мистецькому клубі І. Багрянний виступав із доповіддю «У большевицьких тюрмах»⁵¹. Далі деякий час письменник перебував у Моршині на лікуванні в санаторії. Симпатик ОУН(м), теж літератор, А. Любченко, що в той час там проживав, 11 жовтня 1943 р. зробив запис у своєму щоденнику: «Дедалі більше приїздить до Моршина евакуйованих... Іван Багрянний з Охтирки (і дружину й дітей покинув там — чому?)»⁵².

Член ОУН(м) Зенон Городиський писав, що саме тоді, восени 1943 р., він уперше познайомився з Іваном Багрянним у конторі «Відділу праці й опіки над робітниками» Українського центрального комітету у Львові. Той збирався поїхати в гори «в сторону Самбірщини з наміром там осісти і одержати працю», щоб «працювати над деякими літературними задумами», тож йому потрібна була довідка від легальної установи. Скоріше за все, «літературними задумами» Багряного була ідея написання повісті

⁵⁰ ЦДАМЛМ України. — Ф. 1186. — Оп. 1. — Спр. 56. — Арк. 1—3. Цит. за: Подобед О. Іван Багрянний: громадсько-політична та культуротворча діяльність... — кольорова вклейка.

⁵¹ Наші дні. — 1943. — Ч. 10. — Жовтень. — С. 16.

«Тигролови», а тоді відповідною локацією була не Самбірщина, а Стрийщина — саме Моршин⁵³. Хоча на Самбірщині письменник згодом бував неодноразово.

На Львівщині Багряний відновив зв'язки з бандерівським підпіллям. Йому вже було відомо про боротьбу підрозділів УПА: «...мені дуже імпонували чутки про українську національну партизанку, про “ліс”, і вся моя увага заабсорбувалась [була поглинута — І. Б.] тим, як би до того “лісу” добратися», але «мої друзі з націоналістичного підпілля, з якими (з деким) я встиг познайомитись тут, а декого знав ще “з дому”, нічим не могли мені допомогти»⁵⁴. Одним із нових друзів письменника був Кирило Осьмак — член ОУН(б), майбутній Президент Української Головної Визвольної Ради (УГВР), з яким він познайомився в моршинському санаторії⁵⁵.

Спокійне моршинське життя тривало не дуже довго — 18 листопада 1943 р. німецька поліція безпеки (ЗІПО) заарештувала Любченка і шукала за Багряним. Той мусив переховуватись на конспіративній оселі інженера Барткова. Там він за два тижні написав свою визначну пригодницьку повість «Тигролови». Робота над «Тигроловами» була закінчена 2 грудня, наступного дня Ба-

Йосип Позичанюк

⁵² Щоденник Аркадія Любченка. — Львів; Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1999. — С. 173.

⁵³ Городиський З. Мої ранні зустрічі із сл. п. Іваном Багряним // Самостійна Україна. — 1988. — Ч. 2(427). — Квітень—червень. — С. 58—59.

⁵⁴ Багряний І. Народження книги // Багряний І. Вибрані твори. — К.: Смолоскип, 2006. — С. 482.

⁵⁵ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 41. Президент УГВР Кирило Осьмак. — Торонто; Львів, 2004. — С. 307—309.

Обкладинка журналу «Вечірня година», в якому було надруковано первісний варіант повісті «Тигролови» під назвою «Звіролови»

грняний написав «Казку про Лелек і Павлика-мандрівника», а на світанку четвертого числа, «на шістнадцятий день мого ув'язнення», вирушив до Львова. У великому місті загубитися від переслідування було простіше, ніж у маленьку містечку, де всі одне одного знають⁵⁶.

Тепер головним завданням було зробити з рукопису «Тигроловів» машинопис. Це довелося здійснювати знову на конспіративних квартирах ОУН(б) уночі. На першій такій квартирі, «у одній випадково знайомої націоналістки-бандерівки, пані К. М-н.», Багряний познайомився з Йосипом Позичанюком — «Євшаном», «Шаблюком», «Шугаєм» — провідним працівником Головного осередку про-

паганди (ГОСП) ОУН(б), редактором підпільних видань, родом із Вінниччини, який залучив Багряного до співпраці в галузі пропаганди ОУН(б). Загалом, передрукувати рукопис зайняло 12 днів: 10 днів друкував сам Багряний, два — знайома друкарка. Тому готовий машинопис письменник мав на руках 16 грудня 1943 р. Тоді один примірник Багряний відіслав на літературний конкурс, що тоді був оголошений «Українським видавництвом», а другий — в журнал «Вечірня година»⁵⁷. У той час він встиг ще виступити на вечорі сучасних поетів в Літературно-мистецькому клубі⁵⁸. Після цього Багряний на деякий час перейшов у підпілля.

Нарешті здійснилася мрія письменника побувати в «лісі», тобто в розташуванні загонів УПА: «Поки моя книга робила початко-

⁵⁶ Багряний І. Народження книги... — С. 483–484, 489–491.

⁵⁷ Там само. — С. 491–493.

⁵⁸ Шугай О. Іван Багряний... — С. 466.

ві кроки, так би мовити, здобувала собі якесь місце на світі білому, я встиг з'їздити з транспортом медикаментів на Волинь, в УПА. Причому мушу тут сказати, що це було взагалі божевільне підприємство і божевільне було моє поступовання, що взяв у тому участь... Божевільність та зухвалість підприємства полягала в тім, що транспорт споряджався серед білого дня на Сикстуській вулиці [нині — вул. Дорошенка — І. Б.] і шансів на те, що він щасливо рушить з місця, було яких десять, а решта була за те, що все тут же і скінчиться, а учасники будуть перевішані на цій же вулиці. Перед тим могло ще бути трохи побитого скла, а може ще трохи продірявлених нацистських голів. Друга половина божевільності цього підприємства полягала в тім, що, поминаючи можливість кожночасної сутички з німцями, транспорт ішов на Волинь через територію низки польських сіл, збудованих відплатною акцією, і треба було великого щастя та великої відваги, щоб крізь них дістатися до мети цілими»⁵⁹.

Багряний повернувся з Волині до Львова не пізніше 11 січня 1944 р., про що свідчить датована цим числом автобіографія, написана у Львові⁶⁰. Де ж конкретно на Волині був письменник протягом 16.12.1943—11.01.1944? У його творчому доробку є поема «Гуляй-поле», підписана «січень 1944 р., Тернопіль». Тож, найімовірніше, упівський транспорт зі Львова ішов у північні райони Тернопільської області (Шумський, Кременецький, Збараський, Лановецький), що були частиною військової округи (ВО) УПА «Богун» і етнографічно відносяться до Волині. Звідти Багряному зручно було повертатися до Львова через Тернопіль. Про очікування транспорту зі Львова писав у звіті за грудень 1943 р. і працівник штабу ВО «Богун»⁶¹.

5 лютого 1944 р. Багряний знову виступав у Літературно-мистецькому клубі Львова. Він читав доповідь «Україна біля Тихого океану» про наших земляків, які населяли російський Далекий Схід⁶². У тих краях Багряний був на засланні в 30х рр., тож його

⁵⁹ Багряний І. Народження книги... — С. 493—494.

⁶⁰ Багряний І. Автобіографія / передм. С. А. Шальченка, Р. Я. Пирого // Слово і Час. — 1994. — № 2. — С. 5—8.

⁶¹ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 2. Волинь і Полісся: УПА та запілля: 1943—1944. Документи і матеріали — Київ; Торонто, 1999. — С. 345.

⁶² Нитченко Д. Від Зінькова до Мельборна: із хроніки мого життя. — Мельборн: Байда, 1990. — С. 292.

досвід і враження лягли в основу цієї лекції, що потім була надрукована в «Краківських вістях»⁶³.

Сам письменник згодом назвав своє наступне місцеперебування: «Змінюючи часто місце мешкання, я нарешті перенісся до Турки. В Турці мене і знайшло видання «Вечірньої години» — «Звіролови»»⁶⁴. Турка — це гірське містечко на Львівщині. Відповідне число журналу «Вечірня година» датоване лютим—березнем 1944 р.

«На провесні я зустрівся з Аркадієм Любченком після виходу його з в'язниці. Ми зустрілись у Львівському шпиталі», — згадував далі Багрянний⁶⁵. Зважаючи на те, що А. Любченко лежав у лікарні від 4 лютого до 7 березня 1944 р., Багрянний міг відвідувати його в перших числах березня⁶⁶.

Тим часом, 20 березня 1944 р. «Тигролови» здобули перемогу на літературному конкурсі, поділивши приз із твором Т. Осьмачки «Старший боярин»⁶⁷. «Цю нагороду ми й “пропили” з Йосипом Позичанюком... при черговій нашій появі у Львові», — писав про це Іван Багрянний⁶⁸. Святкування перемоги відбувалося на квартирі прихильника ОУН(б) Юрія Стефаніка, одного із синів класика української літератури. Самого Стефаніка на квартирі не було. Як виявилось згодом, то був останній раз, коли Багрянний бачився з Позичанюком⁶⁹.

Підпільне життя з бандерівцями було сповнене ризику, особливо у Львові, який київ агентами ЗППО і СД та німецькими військовими, що шукали членів «нелегальних організацій». Один такий епізод, що змусив чимало понервувати його учасників, яскраво змалював Іван Багрянний: «Якось ми ночували в домі одного львівського купця. Просто нам не було де переночувати, і ми

⁶³ Багрянний І. *Українці біля Тихого океану [на Далекому Сході]*// *Краківські Вісті*. — 1944. — № 40/43 (1073/1076). — 25—29 лютого. — С. 3—4; Там само. — № 476 (1080). — 4 березня. — С. 3; Там само. — № 49 (1082). — 7 березня. — С. 3. *Сучасне видання див.: Багрянний І. Вибрані твори*. — Т. 2. — К.: Юніверс, 2006. — С. 675—702.

⁶⁴ Багрянний І. *Народження книги...* — С. 494.

⁶⁵ Там само. — С. 496.

⁶⁶ *Щоденник Аркадія Любченка...* — С. 187, 194.

⁶⁷ Костюк Г. *Зустрічі і прощання. Спогади у двох книгах. Книга друга*. — К.: Смолоскип, 2008. — С. 109.

⁶⁸ Багрянний І. *Народження книги...* — С. 494.

⁶⁹ Там само. — С. 495.

скористалися знайомством однієї людини. В Позичанюка була валіза, досить тяжка, але не велика. У мене тільки цератова течка. Повечеряли, і господарі вклялися спати. Ми теж збиралися до сну, як раптом на вулиці зчинився галас і стрілянина. Господарі поскоплювались перелякано, і заметушилися в смертельній тузі. Це напевно була гестапівська ревізія помешкань даного кварталу, чи облава, знову ж таки пов'язана з ревізією помешкань, як звичайно водилося. І от перспектива, що в хаті буде виявлено чужих людей без поліційного на те дозволу, увігнала господарів у непритомний переляк... Але гості не вломлювались. Поволі руки в Позичанюка перестали дрижати... Він ніби прочитав мої думки, — все з тією ж посмішкою взяв свою валізу, поставив її на стілець і відімкнув... У валізі було помежи шматтям кілька гранат, кілька пістолів, література... І знову закрив валізу... Ця зброя призначена була зовсім не для бою в хаті знайомих, а на подарунок товаришам у лісі. Але якби її знайшли — то вигинуло би тут багато народу»⁷⁰. Очевидно, цей випадок стався до останньої зустрічі Багряного з Позичанюком на квартирі Стефаніка, коли вони відзначали перемогу твору Багряного на конкурсі. Наступного дня після епізоду з валізою Багрянний і Позичанюк вже були в околицях м. Миколаєва Львівської області.

У Львові в березні 1944 р. Багрянний повідомив свого друга Г. Костюка: «Фронт наближається. Цими днями я їду в Карпати...»⁷¹. Тоді ж Костюку запам'яталося, що «Багрянний читав щойно написану поему “Гуляй-Поле” (пізніше я довідався, що він написав її в Тернополі у січні 1944 р.)»⁷². Багрянний віддав Костюку рукописи своїх творів на зберігання, попрощавшись і пообіцявши, врешті-решт, зустрітись.

Член ОУН(б) Є. Штендера, що після війни досліджував історію визвольного руху, писав, що «коли фронт підкотився під Тернопіль і Броди, переїхав на Підкарпаття, де був в кількох містечках, а найдовше у Стрию»⁷³. Це мало статися у квітні 1944 р., бо

⁷⁰ Шугай О. Іван Багрянний... — С. 463—464.

⁷¹ Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади у двох книгах. Книга перша. — К.: Смолоскип, 2008. — С. 251—252.

⁷² Там само.

⁷³ Штендера Є. Іван Багрянний... — С. 297.

німці залишили Тернопіль 15 квітня. Зберігся лист Івана Багряного до Дмитра Нитченка, написаний у квітні 1944 р. Зворотна адреса була вказана як: Турка, повіт Самбір, Український допомоговий комітет⁷⁴. Можливо, Стрий письменник відвідав, їдучи до Турки. Судячи з наявних даних, від квітня 1944 р. Іван Багряний мешкав на Прикарпатті аж до самого виїзду за кордон⁷⁵. В. Гришко писав, що «коли вже весною 1944 р. я знову опинився у Львові, Багрянийдесь, казали тоді, перебував на теренах, підвладних УПА, де працював для упівсько-оунівської пропаганди»⁷⁶.

Пропагандистська праця в підпіллі

Кілька слів про працю І. Багряного в галузі пропаганди ОУН і УПА. Він малював карикатури, писав вірші, пісні, листівки антинацистського й антирадянського змісту. Частина з них, як можна ствердити, адресувалася до червоноармійців, інші — до повстанців⁷⁷, решта доробку досі не ідентифікована. «Я сам писав для пропаганди цієї ідеї [спільного фронту поневолених народів — І.Б.] відозви УПА до радянських вояків різних національностей такого змісту, якого я ні в чому по суті не змінив би в них і тепер», — визнавав Багряний після війни⁷⁸. Можливо, написані в 1944 р. в Карпатах сатиричні поезії «Ода до Сталіна» і «Вінок сонетів», у якому поет викривав своїх колег по перу, що поставили свій талант на службу більшовицькому режиму, і були створені в рамках пропагандистського забезпечення ОУН(б) і УПА.

На додачу, Багряний заочно вступив у полеміку з головним ідеологом українського націоналізму Дмитром Донцовим, який розкритикував постанови Третього Надзвичайного Великого збору ОУН(б), де було засвідчено демократизацію ідеології ОУН(б). Донцов написав гострий памфлет, називаючи положення нової

⁷⁴ Нитченко Д. Листи письменників. — Мельборн: Ластівка, 1992. — С. 6—7.

⁷⁵ Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади у двох книгах. Книга друга. — К.: Смолоскип, 2008. — С. 182.

⁷⁶ Гришко В. «Під Бандерою» і з Багряним... — С. 230—231.

⁷⁷ Шугай О. «Я прийду остання...» // Шугай О. Іван Багряний: нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти. Кн. 1. — К.: Смолоскип, 2013. — С. 142.

⁷⁸ Там само. — С. 360.

програми зрадою українського націоналізму, ухилом у бік більшовизму, і передав його до Проводу ОУН. Стаття І. Багряного була відповіддю на цю критику. Проте обидва документи не були опубліковані⁷⁹.

Чи був Багряний засновником УГВР?

Наступною віхою співпраці Івана Багряного з націоналістичним підпіллям було співробітництво з УГВР. УГВР було створено на I Великому зборі 11—15 липня 1944 р. в Карпатах, у с. Сприня Самбірського району Львівської області, тобто в тих краях, де мав перебувати Багряний. Дуже часто, ґрунтуючись на свідченнях діяча УГВР Л. Шанковського, біографи письменника пишуть, що він нібито першим подав меморандум на ім'я Голови Бюро Проводу ОУН(б) і Головного командира УПА Р. Шухевича з вимогою (!) створити надпартійне верховне керівництво визвольною боротьбою⁸⁰. З іншого боку, сам Багряний натякав на свою участь у підготовці програмових матеріалів для УГВР, коли вони з Й. Позичанюком жили на квартирі Ю. Стефаніка: *«Крім укладання пісень та деяких пропагандивних матеріалів, а головне — деяких проектів до деяких пізніших «великих» утворів, що сьогодні навіть забули, як і завдяки чому вони на світ народилися [виділення наше — І. Б.]...»*⁸¹. До того ж, є пряме свідчення Багряного, що в 1944 р. *«від провідного центру бандерівської ОУН у Галичині “ангажував” його в справу творення УГВР»* член Ініціативного комітету для створення УГВР Василь Охримович⁸².

Проте версія про авторство Багряного ідеї УГВР і меморандуму з усіх точок зору видається неправдоподібною. Особа Р. Шухевича як найвищого керівника повстанської боротьби в Україні була глибоко законспірованою: широкий загал його підлеглих не знав його справжнього імені й місця перебування. Зв'язок теж

⁷⁹ Штендера Є. *Іван Багряний...* — С. 298.

⁸⁰ Шанковський Л. *Ініціативний комітет для створення УГВР (документальний спогад сучасника) // Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. — Торонто; Львів, 2001. — С. 30.

⁸¹ Багряний І. *Народження книги...* — С. 495—496.

⁸² Гришко В. *«Під Бандерою» і з Багряним...* — С. 443.

не був простим і здійснювався таємними підпільними каналами. Звідки І. Багряному було знати, кому й куди спрямовувати свій меморандум? Тим паче, що жодної конкретної посади в підпіллі ОУН(б) він не посідав, а був лише симпатиком, отже навряд чи втаємниченим у всі аспекти внутрішньоорганізаційних взаємин⁸³. Зрештою, інша членкиня УГВР Дарія Ребет заперечувала причетність І. Багряного до створення «Платформи» УГВР і підготовки Великого збору цієї організації⁸⁴.

І сучасні дослідження про обставини виникнення УГВР цього не підтверджують. Відомо, що перші ідеї такого керівного органу висловлював ще в 1942 р. майбутній президент УГВР К. Осьмак. До того ж, прототиби такої Ради траплялися в документах Головного військового штабу УПА в 1943 р. Жодних даних про хоч якусь суттєву участь Івана Багряного в розробці УГВР у дослідників немає⁸⁵.

У чому ж тоді річ? Л. Шанковський (як і Д. Ребет) після війни увійшов до групи опозиції С. Бандері і його прихильникам, які прагнули повернути ідеологію Закордонних частин ОУН на довоєнний ґрунт — у бік консервації. Це, зрештою, призвело в 1959 р. до другого розколу в ОУН(б): на ЗЧ ОУН і ОУН за кордоном, що була тісно пов'язана із Закордонним представництвом (ЗП) УГВР⁸⁶. Ці організації критикували одна одну і прагнули довести правоту власних позицій. Тому, найімовірніше, ім'я Івана Багряного з огляду на походження зі східних земель України, талант письменника і публіциста, популярність на еміграції було вигідне середовищу ЗП УГВР для підвищення авторитету опозиціонерів перед ортодоксальними бандерівцями. Тим більше, що сам Іван

⁸³ Твердження Л. Шанковського про те, що І. Багряний був штатним працівником ГОСП, поки не підтвержене альтернативними джерелами, оскільки серед відомих працівників цього підрозділу Багряного немає (Інформація від історика В. Мороза, Київ).

⁸⁴ Ребет Д. Про народження і не змарноване буття УГВР // Сучасність. — 1965. — Ч. 1. — С. 188.

⁸⁵ Див.: Мороз В. До початків діяльності Української Головної Визвольної Ради // Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Центр досліджень визвольного руху. — Львів, 2007. — Зб 10. — С. 213—221.

⁸⁶ Касьянов Г. Другий розкол ОУН: двійкарі // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси / відп. ред. С. В. Кульчицький. — К.: Наукова думка, 2006. — С. 467.

Павлович, як ми покажемо далі, емігрував саме із делегацією ЗП УГВР. Можливо, Й. Позичанюк давав читати йому якісь попередні матеріали, проекти з підготовки до утворення УГВР, а Багряний висловлював свої пропозиції з цього приводу, однак підстав вважати його «батьком» верховного органу керівництва вивільною боротьбою в Україні немає.

Утім, Л. Шанковський писав, що Багряному видали мандат на участь у Великому зборі (ВЗ) УГВР 11—15 липня 1944 р. у с. Сприня, на якому він був відсутній «з приводу воєнних подій»⁸⁷. Між іншим, в іншому виданні своїх спогадів згаданий автор твердив, що проти надання мандату виступала Служба безпеки ОУН⁸⁸. «Хоч він докладно оповів своєму зверхникові про свій побут під більшовиками в Харкові [Охтирці — І. Б.], до нього зголосився якийсь молодик з СБ, щоб перевести слідство. Пізніше письменник не без обурення оповідав, що цей молодик уважав, що його арештувало НКВД й “перевербувало” на свого агента», — писав його соратник Є. Штендера⁸⁹. Повторним голосування на рівні Проводу мандат Багряному все ж таки видали.

За версією Є. Штендери, на час проведення збору Багряний був у Стрию⁹⁰. Отже, якщо Багряного не було на зборі УГВР у Сприні, то, правдоподібніше за все, він фізично там не міг бути, інакше б йому не давали мандата і не включали б у делегацію ЗП УГВР⁹¹. Відповідно, версія про Стрий як місцезнаходження І. Багряного під час ВЗ УГВР має підстави для існування, а «воєнні події», що перешкодили йому, могли бути діями німецьких військових частин, які скупчувалися в цих місцях в очікуванні радянського наступу, що розпочався 22 липня 1944 р.

⁸⁷ Шанковський Л. Ініціативний комітет для створення Української головної вивільної ради... — С. 56

⁸⁸ Шанковський Л. Ініціативний комітет для створення Української головної вивільної ради (Документальний спогад учасника). — Нью-Йорк, 1985. — С. 12. Варто зазначити, що у тексті цих спогадів, передрукованих 2001 р. в «Літописі УПА», немає згадок про конфлікт СБ ОУН і Багряного.

⁸⁹ Цит. за: Штендера Є. Іван Багряний... — С. 291.

⁹⁰ Штендера Є. Іван Багряний... — С. 298.

⁹¹ У розмові з членом ОУН(б) В. Гришком у 1948 р. І. Багряний казав, що «я вже не зміг брати особистої участі» у Великому зборі УГВР (Гришко В. «Під Бандерою» і з Багряним... — С. 361.). Хоча в полеміці з членом ЗЧ ОУН П. Мірчуком у 1950 р. він заявив, що його «не пустили до УГВР, бо...не був членом ОУН».

На дипломатичній службі українського визвольного руху

Керівництво УГВР вирішило відрядити частину членів Ради за кордон, аби ті інформували світову громадськість про визвольні змагання українців і шукали союзників для УПА. На Захід виїхало її Закордонне представництво, сформоване із членів генерального секретаріату закордонних справ УГВР, підсиленого референтурою зовнішніх зв'язків Проводу ОУН (Микола Лебедь — голова, Іван Гриньох, Дарія Ребет, Мирослав Прокоп, Василь Охримович, Василь Мудрий, Зенон Пеленський, Василь Потішко, Павло Турула, Петро Чуйко, Лев Шанковський та ін.)⁹².

Наприкінці липня 1944 р.⁹³ зв'язковий ЗП УГВР М. Дейчаківський зустрів Багряного разом із іншими членами ЗП у с. Верхній Лужок Самбірського р-ну Львівської обл. Тоді група готувалася до еміграції, маючи намір здійснити це на двох легкових і одному вантажному автомобілі. *«На другий день ми навантажилися на авта, і група подалася через Турку на Захід... Аж через кілька днів ми якось дізналися, що ця група — це Закордонне представництво УГВР, яке очолює М. Лебедь... Надвечір ми приїхали і отаборилися в Команчі [нині — Сяніцьський повіт, Підкарпатське воєводство, Польща — І.Б.], серед чудових Карпатських гір, де день чи два провели над бистрою гірською річкою»*⁹⁴. Далі група рушила Лемківщиною до м. Криниці, а відтак — с. Злоцького, де затрималася на два тижні, після чого подалася до м. Пряшева у Словаччині⁹⁵.

У серпні 1944 р. місія ЗП УГВР дісталася до м. Братислави — столиці формально незалежної Словаччини, де «угавеєрівців» прийняв письменник Леонід Мосендз (до речі, дійсний член ОУН

⁹² Шанковський Л. Ініціативний комітет для створення Української головної визвольної ради. Постанова і дія в 1943—1944 рр. Спогад і коментар // Літопис УПА. — Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. — Торонто; Львів, 2001. — С. 50—51.

⁹³ Сам Дейчаківський писав про кінець червня, але це помилка, бо делегація ЗП УГВР не могла виїхати на Захід раніше, ніж відбувся ВЗ УГВР.

⁹⁴ Дейчаківський М. На визвольних стежках Європи. — К., 1997 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/muk/r01.html>, <http://exlibris.org.ua/muk/r02.html>.

⁹⁵ Там само.

в 1929—1930 рр., згодом активний прихильник). За твердженням М. Лебеда, Багряний приїхав на кілька днів пізніше за іншими⁹⁶. Станом на 15 серпня він був уже там, про що свідчить написаний «в партизанці в Карпатах» цикл «Вінок сонетів», передрукований у братиславському українському часописі «Нова доба» за це число⁹⁷. У словацькій столиці він з іншими «угавеєрівцями» спершу жив у передмісті Нова Доба, на вул. Достоевського (Dostojevskijho rad), 116 і працював за своїм фахом — малював на замовлення. Крім цього, згідно із власними свідченнями письменника, працював на фірмі з переробки коріння для кулінарії «Seva» і «як художник на іншому виноробному підприємстві»⁹⁸. Його сусідами по оселі були старшина для особливих доручень Євген Татура 'Роман Петренко', 'Юрко', головний фінансовий референт УГВР Зиновій Марцюк 'Улас', старшина УПА Іван Бутковський 'Гуцул' і член ОУН (б) Михайло Лебедь 'Медвідь'. Зокрема, ось яке враження про Багряного залишив Є. Татура: «Перейшов на інше приміщення письменник Іван Багряний. Для заробітку він зайнявся малюванням портретів і досить добре заробляв. Треба сказати, що він був непересічний маляр, добрий портретист. Замовила тоді в нього портрет стара російська революціонерка-соціалістка Брешко-Брешковська⁹⁹, з чого він був дуже вдоволений. Ми досить добре зживались з собою і я до нього заходив. Згодом він запропонував мені перейти до нього жити, що я й зробив... Іван Багряний вирізнявся в цій братиславській групі. Був інтелігентний, начитаний, ідеологічно незалежний, що проявляв у безкінечних дискусіях з людьми з середовища ОУН, хоч на еміграцію вийшов з цим середовищем»¹⁰⁰.

⁹⁶ Лебедь М. Зовнішньополітична діяльність... — С. 126.

⁹⁷ Шугай О. Іван Багряний... — С. 468.

⁹⁸ Там само. — С. 472; Череватенко Л. Іван Багряний. Биографические данные // Зеркало недели. — 1996. — № 31. — 2 августа [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/CULTURE/ivan_bagryanu.html; Дейчаківський М. На визвольних стежках Європи. — К., 1997 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/muk/r02.html>.

⁹⁹ Якщо йдеться про відому діячку партії есерів Катерину Брешко-Брешковську, то вона померла у 1934 р. в Празі. Тому чий портрет малював І. Багряний, залишається загадкою.

¹⁰⁰ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 27. Петренко Роман («Юрко», «Омелько»). За Україну, за її волю (спогади). — Торонто; Львів, 1997. — С. 222—225.

Юліан Ревай

Як член делегації ЗП УГВР Іван Багрянний був на переговорах із представниками Всеукраїнської національної ради (ВУНР) про об'єднання цих двох організацій в єдиний надпартійний центр керівництва визвольною боротьбою в Україні. ВУНР складалася з мельниківців і їхніх прихильників і була створена шляхом об'єднання 22 квітня 1944 р. у Львові київської (голова — Микола Величківський) і львівської (Андрей Шептицький) Українських національних рад — громадсько-політичних утворень, що легально існували

ли в 1941—1942 рр., а також Центральної Народної Ради Карпатської України (Юліан Ревай)¹⁰¹. У Братиславі «угавеєрівці» застали мельниківців, які агітували українську діаспору за ВУНР як «верховну владу українського народу». УГВР теж вважала себе найвищим представництвом «воюючої України», тому націоналісти обох таборів вирішили сісти за стіл переговорів, щоб урегулювати цю суперечність.

Перша їхня зустріч відбулася 2 вересня 1944 р. в кав'ярні готелю «Регіна». УГВР представляли Іван Багрянний і Євген Врецьона, ВУНР — Зенон Городиський і Юліан Ревай. Наступні зустрічі «підготовчого характеру» мали місце 9 і 17 вересня, на яких обидві сторони підтвердили взаємне прагнення до об'єднання, назвали прізвища представників і їхні повноваження¹⁰².

На 25 вересня була запланована чергова зустріч, де ВУНР і ЗП УГВР мали представити свої пропозиції щодо бази і форми об'єднання. Але, за свідченням З. Городиського, представники УГВР прийшли без будь-яких пропозицій. Тоді делегація ВУНР передала для обговорення свої, однак Є. Врецьона відкинув такий варіант і

¹⁰¹ Городиський З. Українська Національна Рада.... — С. 108.

¹⁰² Там само. — С. 67.

зажадав входження ВУНР в УГВР¹⁰³. Мельниківець Я. Гайвас стверджував, що «представники УГВР, зокрема Іван Багряний, виступили дуже непримиримо»¹⁰⁴. Але зовсім протилежне враження про Багряного склалося в безпосереднього учасника перемовин З. Городиського: «Позиція другого представника ЗП УГВР письменника Івана Багряного, співробітника головного осередку пропаганди ОУН СД, була дуже лояльна. У своїх виступах він наголошував на потребі виробити чітку позицію майбутньої об'єднаної політичної репрезентації в ділянці національно-соціальної та економічної програми, і хоча віддавав перевагу більш конкретним позиціям УГВР над «Платформою» і «Декларацією» ВУНРади, при кожній нагоді підкреслював необхідність знайти таку спільну основу для зговорення, щоб, як він і Ю. Ревай висловилися, «новітні запорожці та перейшли Дунай об'єднаними». При кожній такій заяві Є. Врецьона негайно додавав, ніби для нагадування йому, що найкраще «об'єднання це вхід ВУНРади в УГВР»»¹⁰⁵.

Перемовини мали продовжуватися 29 вересня після консультацій з керівними центрами. Ця зустріч не відбулася, натомість 5 жовтня з'явився Є. Врецьона без І. Багряного і повідомив, що ставлення УГВР до всіх пропозицій ВУНР будуть подані при наступній зустрічі, дату якої він не назвав. 7 жовтня кур'єром було передано «Відповідь Закордонного Представництва Головної Визвольної Ради» «вунрадівцям», на яку вони видали свою заяву. «Угаверівці» називали ВУНР суто емігрантською структурою (це було недалеко від істини), що не має підтримки в Україні, і відмовилися провадити далі будь-які розмови. Членів ВУНР, зокрема, обурювала вимога «угаверівців» не включати до делегації переговорів А. Любченка — керівника сектора культури в Президії ВУНР. На цьому спробі знайти спільну мову між ВУНР і УГВР зайшли в глухий кут¹⁰⁶. Як вважав Л. Шанковський, саме тоді І. Багряний розчарувався в «галицьких націоналістах»¹⁰⁷. Справді, він не сприймав розколу в ОУН. Не знаючи всіх передумов і глибинних причин оунівського розламу, він трактував протистояння банде-

¹⁰³ *Городиський З. Українська Національна Рада...* — С. 69—70.

¹⁰⁴ *Гайвас Я. Коли кінчалася епоха. — Чикаго: На чужині, 1964. — С. 139—140.*

¹⁰⁵ *Городиський З. Українська Національна Рада...* — С. 71.

¹⁰⁶ *Там само.* — С. 71—73.

¹⁰⁷ *Шанковський Л. Ініціативний комітет для створення УГВР...* — С. 56.

Андрій Кисіль-Дольницький

рівців і мельниківців як боротьбу «за провід», що, на думку письменника, свідчило про несерйозне ставлення до визвольної боротьби цих сил¹⁰⁸.

У Братиславі члени ЗП УГВР жили до березня 1945 р. На початку цього місяця Микола Лебедь, Іван Гриньох, Іван Бутковський, Олександр Даниленко та Іван Багрянний перебралися до Угорщини¹⁰⁹. Від кінця 1943 р. в ОУН і УПА існувала домовленість з угорськими військовими про нейтралітет і співпрацю. При головному командуванні угорської армії перебував зв'язковий від УПА Андрій Кисіль-Дольницький

«Немо». Восени 1944 р. угорський Генеральний штаб повідомив Дольницького про намір створити за зразком УПА угорський повстанський рух для боротьби з більшовиками. Мадяри просили надіслати в їх розпорядження інструкторів для вишколу майбутніх угорських партизанів. На заході Угорщини, біля м. Папа, було створено вишкільний табір цього формування, що мало називатися «Копіяші». Групу старшин-вишкільників з УПА розмістили в с. Доба за 10 км від м. Папа. Також цей пункт став транзитним для членів ЗП УГВР і деяких українських утікачів. З'явилася думка створити в Угорщині відділ УПА. До лютого 1945 р. була створена добре вишколена група, якою командував Ярослав Струтинський — «Яспар». Між УПА і угорським військовим командуванням також була досягнута домовленість про закидання відділу з 14 українських парашутистів на чолі зі Струтинським угорськими лі-

¹⁰⁸ Гришко В. «Під Бандерою» і з Багряним... — С. 355.

¹⁰⁹ Лебедь М. Зовнішньополітична діяльність Генерального Секретаріату Закордонних Справ УГВР // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. — Торонто; Львів, 2001. — С. 126—127.

такими в Карпати. Саме в таборі в с. Даба й осіли М. Лебедь із соратниками¹¹⁰. Там Багряний викладав методи радянської пропаганди і протидії їй майбутнім партизанам-парашутистам.

Як згадував Я. Струтинський, це відбувалося так: «І. Багряний говорив про те, що в Комуністичній партії України є багато українських патріотів, хоч вони цього не демонструють назовні. Цього не можна нехтувати, бо вони мають досвід у керівництві державою і в майбутньому будуть дуже помічними в розбудові української держави»¹¹¹. Подробиці тамтешнього побуту І. Багряного запам'ятав А. Дольницький:

«Між іншим, Багряний був людиною нелегкою до співжиття. Особливо не злюбив Наташі [дружина О. Даниленка — І. Б.] і інакше її не називав, як “Югом Росії”, бо вона, перебуваючи з Сашою ціле життя, по-українськи не говорила, а Україну називала “Югом Росії”. Недалеко від Даби лежав маленьких хуторець, де вишколювалися парашутисти, призначені в Україну. В тому хуторі був М. Лебідь, якщо добре пригадую, полк. Ю. Лопатинський, п-нк. “І. Гуцул» [І. Бутковський — І. Б.], Славко Струтинський, з яким перед тим я дуже часто зустрічався в Карпатах, і ще понад десяток підстаршин, що вправлялися в парашутному ділі і праці з вибуховими матеріалами. Багряний також мав з ними розмови на політичні теми»¹¹².

Ярослав Струтинський

¹¹⁰ Струтинський Я. Сотник Андрій Кисіль-Дольницький («Голубенко») // Літопис Української Повстанської Армії — Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. — Торонто; Львів, 2001. — С. 195—196.

¹¹¹ Там само. — С. 197—198.

¹¹² Дольницький А. Зустрічі з полковником О. Даниленком («Данком») // Літопис Української Повстанської Армії — Т. 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. — Торонто; Львів, 2001. — С. 189—190.

Люба Комар

Проте радянсько-німецький фронт блискавично наближався до місця перебування групи українців. 6—15 березня 1945 р. пройшла остання наступальна операція німецько-угорських військ, що завершилася поразкою. У березні члени місії ЗП УГВР вирішили розділитися: частина, що мала родини, виїхала прямо в Західну Австрію, а решта на чолі з головою місії М. Лебедем помандрували до столиці Незалежної Хорватської Держави Загреба, куди прибули на початку квітня 1945 р. Деяко пізніше до них приєднався й Іван Багрянний¹¹³. Як стверджував Мирослав Прокоп, чільний діяч ОУН(б) і

ЗП УГВР, перед приїздом у Загреб письменник встиг недовго побувати у Відні (Австрія)¹¹⁴.

У Загребі група Лебеда крім нього самого і родини складалася зі Степана Ленкавського, Івана Багряного, Івана Бутковського, Омеляна Антоновича, Ярослава Федика ('Романа Заревича'), Івана Гірного, Люби Комар, Миколи Андріюка, Олександра Сокола. Багрянний, Бутковський і Ленкавський спершу жили на квартирі, де зупинився О. Антонович, а відтак мешкали спільно з усіма в готелі «Еспланаде» на Єлачичплац неподалік загребського магистрату. Тут, у Загребі, з допомогою давніх українських емігрантів було влаштовано творчий вечір І. Багряного. У слухачів, яких зібралось близько 100 осіб, письменник мав чималий успіх¹¹⁵.

¹¹³ Лебедь М. Зовнішньополітична діяльність... — С. 126—127; Антонович О. Спогади. — Ч. 1. — К.; Вашингтон, 1999. — С. 334.

¹¹⁴ Шугай О. «Я прийду остання...» // Шугай О. Іван Багрянний: нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти. Кн. 1. — К.: Смолоскип, 2013. — С. 143.

¹¹⁵ Антонович О. Спогади... — С. 335; Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля і кордони. Повість мого життя. — К.: Рада, 1995. — С. 199.

У столиці Хорватії делегація ЗП УГВР провела весь квітень. Побут Івана Багряного у цій країні вплинув і на його творчість. Відомо, що переважна більшість прозових творів письменника мають автобіографічне підґрунтя. У той час він писав роман «Люба» про партизанську боротьбу. У тексті уривка, що дійшов до наших днів, то тут, то там трапляються хорватські топоніми і явища: м. Вараждін, Загреб, р. Драва, усташі (хорватський профашистський рух), четники (сербські повстанці) генерала Драголюбa Михайловича, які воювали проти усташів¹¹⁶. В інших уривках роману красномовно описано подорож делегації ЗП УГВР до Хорватії з Прикарпаття через Словаччину, згадано перебування в Угорщині. Зіставивши уривки текстів Багряного з відповідними частинами спогадів О. Антоновича і М. Дейчаківського, можна дійти висновку, що описували вони те саме¹¹⁷. А назву твору письменник дав на честь Люби Комар, радистки місії ЗП УГВР, учасниці «Процесу 59» в 1941 р., яка була головною героїнею роману¹¹⁸. На жаль, рукопис роману письменник власноруч знищив, бо «розсердився на героїв цього роману, діячів партизанського резистансу, колишніх моїх друзів, а пізніше — замотелечених героїв «таборових держав», моїх запеклих ворогів»¹¹⁹.

Фронт підходив усе ближче, і ставало зрозуміло, що після війни Хорватія знову буде частиною соціалістичної Югославії, а це не відповідало намірам «угавеєрівців». Їхньою метою було дістатися поза межі радянського впливу, щоб установити контакти із демократичними антикомуністичними країнами й інформувати вільний світ про визвольну боротьбу в Україні. 30 квітня (або 1 травня) 1945 р. українська група знову поділилася: Багряний, Бутковський, Андріюк і Комар вирішили рушати далі на Захід, у той час, як решта групи прагнула ще певний час почекати, щоб іти шляхом на Рим, в Італію. Отже, 3 травня в дорогу вирушили І. Багряний, М. Андріюк і Л. Комар, а С. Ленкавський та І. Бутков-

¹¹⁶ Шугай О. Іван Багряний... — С. 472—475.

¹¹⁷ Шугай О. «Я прийду остання...»... — С. 153—156; Антонович О. Спогади... — С. 334—335; Дейчаківський М. На визвольних стежках Європи. — К., 1997 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/muk/r01.html>, <http://exlibris.org.ua/muk/r02.html>.

¹¹⁸ Див.: Шугай О. «Я прийду остання...»... — С. 139—158.

¹¹⁹ Багряний І. Народження книги..... — С. 479.

Євген Стахів, фото 1940-х рр.

ський помандрували тим самим шляхом окремо. «Капітуляція Німеччини застала мене в тюрмі в Марбурзі, де я просидів три дні разом із різними дезертирами всіх національностей. Після капітуляції пішки пішов у Тіроль», — написав в автобіографії І. Багрянний у 1946 р.¹²⁰ Марбург-ан-дер-Драу (сучасна назва Марибор) — це місто в Словенії, що на початку 1945 р. слугувало перевалочним пунктом для багатьох біженців із Словаччини, Угорщини й Хорватії. Отже, 8 травня 1945 р. Багрянний був саме там та ще й у в'язниці. На жаль, чому він туди потрапив, що в цей час було з його товаришами по мандрівці — невідомо. Є. Стахів, який їздив із посланням від С. Бандери до М. Лебеда в Загреб і повернувся в Австрію 10 травня, згадував, що І. Багрянний у супроводі М. Андріюка і Л. Комар прибули до містечка Целль-ам-Циллер «десь через тиждень», тобто близько 17 травня 1945 р.¹²¹ А 10 чи 12 червня, за свідченням самого Багрянного, він дістався м. Інсбрука, столиці федеральної землі Тіроль в Австрії¹²². Тут він затримався на довший час.

В Інсбруку сформувалася українська колонія переважно із членів ОУН(б), які вийшли з нацистських концтаборів, та емігрантів з України. Там проживали Степан Бандера, Осип Тюшка, Омелян Антонович, письменники Юрій Клен, Леонід Мосендз, журналіст Іван Кедрин-Рудницький тощо. Усі вони хотіли бути

¹²⁰ Череватенко Л. Иван Багрянний. Биографические данные...[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/CULTURE/ivan_bagryanu.html

¹²¹ Стахів Є. Кризь тюрми, підпілля і кордони. Повість мого життя. — К.: Рада, 1995. — С. 202.

¹²² Череватенко Л. Иван Багрянний. Биографические данные...[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/CULTURE/ivan_bagryanu.html

поза зоною досяжності радянської влади, а ця частина Австрії була окупована військами Союзників, які сприяли емігрантам, бо біженцями опікувався американський офіцер українського походження на прізвище Ковалишин. Активна громадськість утворила Український допомоговий комітет, головою якого вибрали Івана Багряного, за рекомендацією самого Бандери¹²³. Однією з ділянок роботи комітету, що діяв за адресою Аніхштресе, 4, була видача нових документів емігрантам з Наддніпрянщини про те, що вони походять із Західної України. Це дозволяло їм уникнути примусової репатріації в Радянський Союз, оскільки, за домовленістю між ССРСР і Союзниками, репатріації підлягали тільки ті особи, які були громадянами Союзу до 1 вересня 1939 р. Як визнавав Багряний у листі до П. Шинкаря, він *«таких документів підписав коло 15 тисяч»*¹²⁴.

В Інсбруку Іван Багряний також продемонстрував тамтешнім українцям свій поетичний талант на літературному вечорі¹²⁵.

Розрив із ОУН(б)

Та в політичній царині в Багряний не мав такого успіху, як на літературній ниві. Досягло свого піку загострення розбіжностей між ним і ОУН(б). Його не запросили на засідання ОУН, де мали вибирати провід на Інсбрук і околиці, оскільки він не був членом ОУН. Розмовою сам на сам із С. Бандерою, Багряний, за свідченням Є. Стахова, був дуже невдоволений¹²⁶. *«Бандера, видно, здавався йому людиною вчорашньою, яка не пережила тих демократичних змін, що відбувалися в Україні під час боротьби з фашизмом і більшовизмом — двома тоталітарними режимами»*, — міркував Стахів¹²⁷. Тому Багряний вирішив залишити Інсбрук і податися до німецької Баварії. На думку Стахова, в компанії свого друга літературознавця Юрія Лавріненка Багряний нелегально перейшов кордон з Німеччиною¹²⁸.

¹²³ Стахів Є. *Крізь тюрми, підпілля і кордони...* — С. 203—204.

¹²⁴ Багряний І. *Листування 1946—1963*. — Т. 2. — К.: Смолоскуп, 2002. — С. 314.

¹²⁵ Стахів Є. *Крізь тюрми, підпілля і кордони...* — С. 206.

¹²⁶ Там само. — С. 203.

¹²⁷ Там само. — С. 206.

¹²⁸ Там само.

Коли точно це сталося, наразі невідомо. Однак знаємо, що 25 вересня 1945 р. Багрянний був в ініціативному комітеті, що заснував літературне об'єднання Мистецький український рух в м. Нюрнберг-Фюрті в Баварії¹²⁹. Значить, у Німеччину Багрянний перебрався у серпні чи в першій половині вересня 1945 р. Там він поселився в таборі для переміщених осіб коло м. Авгсбурга, а відтак — в м. Новому Ульмі¹³⁰. Його співпраця з ОУН(б) закінчилися, і далі він пустився в самостійне плавання політичним морем.

У чому ж полягали причини розриву перекonanого антикомуніста й самостійника Івана Багряного з ОУН? Причин було кілька. У розмовах з В. Гришком у перші повоєнні місяці *«Багрянний запально доводив, що нова доба, яка настає після Другої світової війни в історії вже «соборно» поневоленої в ССРСР української нації, ставить на порядок денний справу саме нової, не обтяженої минулим, і справді соборної — всеукраїнської ідейно-політичної сили, якою ОУН, сформована в інший час і в інших вузких локальних умовах, уже не може бути»*¹³¹. Така сила мала б ґрунтуватися на традиціях «розстріляного відродження» 20-х—30-х рр., пересмислених ідеях Миколи Хвильового («Геть від Москви!») і національно-демократичній спадщині Української Народної Республіки. В основу мав бути покладений 20річний досвід українців з УРСР, які на власній шкурі пережили і культурне відродження періоду «українізації», і Голодомор, і Великий терор 1937—1938 рр., таким чином дійшовши до заперечення радянської диктатури й потреби незалежності України. А розуміння цієї специфіки підрадянської України в багатьох оунівців, зокрема це особливо стосувалося еміграційних ЗЧ ОУН, бракувало: *«Вони не рахуються з тим фактом, що Велика Україна — це не просто лише якась там ще одна чи кілька, мовляв, «східних» «наддніпрянських» територій, заселених «православними українцями», а що це є передусім особливий і дуже складний комплекс найтяжчої, бо цілком відмінної від західної, підрадянської проблематики України в лабірин-*

¹²⁹ Басілія Х. До історії мистецького українського руху // Наукові записки НаУКМА. — 2001. — Т. 19: Філологічні науки. — С. 51.

¹³⁰ Шугай О. Іван Багрянний... — С. 472; Череватенко Л. Іван Багрянний. Біографіческие данные... [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/CULTURE/ivan_bagryanuy.html.

¹³¹ Гришко В. «Під Бандерою» і з Багряним... — С. 232.

ті нових для всього світу соціально-політичних і національних проблем радянсько-російської тоталітарної імперії»¹³². Також Багряний не міг примиритися з безапеляційними заявками ОУН на монополію у визвольній боротьбі і намаганнями С. Бандери протидіяти демократичним тенденціям у розвитку ОУН. Передаючи слова письменника, В. Гришко писав, що «з його власного досвіду співпраці з ОУН він виніс враження, що ця організація за самою природою свого людського складу й ідеологічного багажу минулого на справжню, суттєву перебудову шляхом власного самокритичного перегляду своїх позицій, принаймні за кордоном, не здатна»¹³³. Політичні шукання Багряного незабаром утілилися в засновану ним Українську революційно-демократичну партію¹³⁴.

Під час Другої світової війни Іван Багряний узяв активну участь в українському визвольному рухові. У перші місяці німецької окупації, коли нова влада лояльно ставилася до проявів українського національного життя, Багряний теж включився в цей процес. Проте, як тільки окупанти розпочали репресії проти українських націоналістів, він, природно, облишив усі надії на відродження України. Хоч і був репресований сталінським режимом, Багряний не пішов шляхом колаборації з нацистами, а приєднався до антинацистського підпілля ОУН(б) і допомагав рятувати своїх земляків від вивозу на роботи в Німеччину. Співпраця з ОУН(м) була нетривалою, зате з ОУН(б) Багряний був пов'язаний від липнясерпня 1942 р. до серпня 1945 р. Письменник співробітничав із ГОСП та місією ЗП УГВР, з якою виїхав на Захід. Маршрут еміграції Багряного пролягав через Словаччину, Угорщину, Хорватію, Австрію до кінцевого пункту призначення — Західної Німеччини. Розійшовшись у розумінні перспектив боротьби за самостійну Україну, він припинив співробітництво з бандерівцями і заснував власну партію.

Як бачимо, Іван Багряний під час війни використовував усі доступні йому можливості, щоб долучитися до національно-визволь-

¹³² Гришко В. «Під Бандерою» і з Багряним... — С. 359.

¹³³ Там само. — С. 267.

¹³⁴ Українська революційно-демократична партія (УРДП—УДРП). Збірник матеріалів і документів / упоряд. О. Коновал. — Чикаго; К.: Фундація ім. Івана Багряного, 1997. — С. 32.

ної боротьби, однак завжди критично переосмислював наявні перспективи і шукав альтернативні визвольні концепції. Тим самим він слідував своєму кредо, сформульованому ще в 1929 р., — ходити тільки по лінії найбільшого опору.